

Владімір Владімірович КЛАБАН,
аспірант Львівського національного університету
імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000,
v.klaban@akademieops.cz

УДК 340.130

СИСТЕМА ДЖЕРЕЛ ПРАВА ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Здійснюється загальнотеоретична характеристика сучасної системи джерел права Чеської Республіки. Аналізуються основні джерела права Чеської Республіки: нормативно-правові акти, нормативно-правові договори, рішення Конституційного Суду, джерела права Європейського Союзу. Визначається місце інших джерел права у сучасній національній системі, виявляються галузеві, ієрархічні та джерельні структурні зрізи. Розглядаються ідентифікаційні ознаки системи джерел права Чеської Республіки та континентального права, аналізуються фактори впливу на неї, зокрема європейські правові стандарти, визначаються основні тенденції її розвитку. Акцентується увага на таких тенденціях розвитку сучасної системи джерел права Чеської Республіки, як уподібнення правового регулювання під впливом європейських правових стандартів, збільшення кількості міжнародних договорів, зростання значущості судових прецедентів, зокрема таких як рішення Конституційного Суду Чеської Республіки, визначеність правового регулювання загальноцивілізаційними принципами.

Ключові слова: правотворчість, джерела права, система джерел права, Чеська Республіка.

Сучасна система джерел права Чеської Республіки хоча і належить до континентального права, проте зазнає суттєвих змін, особливо під впливом європейських міжнародних правових стандартів. У ході історичного розвитку ця система формувалася під впливом римського, австрійського (германського), радянського (так званого соціалістичного) права. Нині вона ідентифікується як система джерел романо-германського (континентального) права, яка змінюється під впливом Європейського Союзу. І хоча ті чи інші аспекти розвитку системи джерел права Чеської Республіки досліджувалися юридичною наукою, проте і донині малодосліджуваними залишаються питання трансформації цієї системи під впливом євроінтеграційних процесів.

У вітчизняній та зарубіжній юридичній літературі деякі питання формування та функціонування джерел права Чеської Республіки у контексті розвитку континентального права висвітлювалися у працях: Ф. Вейре, В. Кнаппа, В. Цепла, Л. Луця, С. Новікової, Ф. Решетнікова, А. Саїдова, В. Чиркіна та ін. Проте малодосліджуваними з позицій загальної теорії права залишаються питання внутрішньої організації системи джерел права Чеської Республіки, її трансформації під впливом Європейських правових стандартів.

Метою статті є загальнотеоретична характеристика сучасної системи джерел права Чеської Республіки, виявлення особливостей її галузевої, ієрархічної та джерельної структури, а також тенденцій її розвитку.

Трактуючи систему джерел права як комплекс взаємопов'язаних та взаємоузгоджених нормативно-правових приписів, які об'єктивовані у відповідних

зовнішніх формах та утворюють нормативно-правову організацію, необхідну для забезпечення правового регулювання у будь-якому суспільстві [1, с. 186], слід зауважити, що нормативно-правові приписи є первинними елементами цієї системи, які об'єктивуються у відповідних джерелах права та групуються в нормативно-правові інститути, галузі та інші системні утворення.

Як правило, основою системи джерел права Чеської Республіки є система права з її галузевою та інституційною структурою. Так, до основних галузей права відносять конституційне, кримінальне, цивільне, адміністративне, податкове, трудове право, кримінальний, адміністративний, цивільний процес та інше. Серед найбільш витребуваних інститутів права є громадянство, виборче право, шлюб, спадкування, власність, договірне право, податкові зобов'язання, юридична відповідальність та ін.

Проте система джерел права Чеської Республіки є значно об'ємною, ніж система права, оскільки включає поряд з інститутами та галузями інші системні утворення, а її внутрішня будова є поліструктурною та багатоманітною.

Однак при цьому для системи джерел права Чеської Республіки, як і для будь-якої іншої, найбільш важливими є такі характеристики: галузева (горизонтальні зв'язки), ієрархічна (вертикальні зв'язки) та джерельна.

При цьому слід зауважити, що хоча правова система Чехії належить до романо-германського (континентального) типу, проте в ті чи інші періоди розвитку вона набувала особливостей то романського, то германського підтипів.

Рецепція римського права, як відомо, почалася в XIII столітті. І в подальшому розвитку під цим кутом зору формувалася національна система джерел права, яка складається з правових звичаїв, а потім і правових актів. З початку XVII ст. вона формувалася під впливом германського зі специфікою австрійського права (на території Чехії аж до 1949–1950–х рр. діяла, хоча і зі змінами, частина кодексів Габсбурзької монархії). Після Другої світової війни і до 90–х років система джерел права Чехії розвивалася під впливом соціалістичного (радянського) права. І лише з 1989 року відбулася реінтеграція в континентальне право зі специфікою німецького права. А з початку 1993 року, коли набрала чинності Конституція Чеської Республіки, формується нова національна система джерел права, яка після вступу до Європейського Союзу (2004 р.) розвивалася під впливом права Європейського Союзу. Основними (офіційними) джерелами права Чеської Республіки є нормативно-правові акти, ратифіковані міжнародні угоди (договори), деякі рішення Конституційного Суду Чеської Республіки, джерела права Європейського Союзу. Судовий правовий прецедент, принципи права, правова доктрина та правовий звичай не визнаються офіційними джерелами права і можуть мати лише допоміжний характер.

Провідними джерелами в Чеській Республіці є нормативно-правові акти. Ієрархічно вони розміщені таким чином: Конституція Чеської Республіки, Хартія основних прав та свобод, конституційні закони, звичайні закони, рішення Президента Республіки, розпорядження уряду, правові приписи міністерств, інших адміністративних відомств та органів місцевого самоврядування [2, с. 739].

Найвище місце в цій ієрархії займає Конституція Чеської Республіки. Вона складається з 8 глав, що містять 113 статей, які визначають головні засади розвитку Чеської держави та суспільства, правові основи діяльності законодавчої, виконавчої, судової влади та органів територіального самоврядування, а також Верховного контрольного управління та Чеського національного банку.

Особливістю Конституції Чеської Республіки є те, що в ній відсутня глава, що визначає правовий статус особи, громадянина. Втім, у ст. 3 Конституції Чеської Республіки зазначено, що складовою частиною конституційної системи Чеської Республіки є Хартія основних прав та свобод [3, с. 501; 4]. Цей документ був прийнятий у формі конституційного закону, проте і дотепер він дає різноманітні оцінки щодо його юридичної природи: як звичайного чи конституційного закону; як особливого джерела права, що має силу конституційного закону. А деякі автори називають Хартію незмінною основою правопорядку [5]. Але оскільки у Конституції Чеської Республіки відсутня

глава щодо прав та свобод громадянина, Хартія є важливою її складовою, а прийняття її у формі конституційного закону ставить її в ієрархії на значно вищу сходинку від звичайних законів. Вона складається із 44 статей, визначає правовий статус особи та механізм його забезпечення.

Конституційні закони, як правило, регулюють порядок формування та функціонування органів державної влади, визначають їх повноваження, а також права та свободи людини і громадянина, наприклад: “Про Конституційний закон”, “Про безпеку Чеської Республіки”, “Про державний кордон”, “Про поправки до Конституції Чеської Республіки” тощо. Конституційні закони приймаються обома палатами Парламенту кваліфікованою більшістю в 3/5 від загальної кількості депутатів (200) і кваліфікаційною більшістю в 3/5 від загальної кількості сенаторів (81). Так, до прикладу, зміни та доповнення до Конституції Чеської Республіки мають здійснюватися згідно зі ст. 9 лише конституційними законами [3, с. 501]. Звичайні закони приймаються палатами парламенту за умови згоди більше половини присутніх депутатів чи сенаторів, якщо інше не встановлено Конституцією.

Законодавча процедура, насамперед, визначається у Конституції Чеської Республіки (ст.ст. 41–48). Важливе місце у системі джерел права займають основні кодекси: Цивільний, Цивільний процесуальний, Торговий, Трудовий, Кримінальний та Кримінальний процесуальний [4]. Як правило, ці кодекси відображають параметри відповідних галузей права, хоча прийняття у 90-х роках нових кодексів супроводжувалося зміною предметів правового регулювання. Так, наприклад, Торговий кодекс замінив Господарський кодекс та Кодекс міжнародної торгівлі.

Але, поряд з кодексами, правове регулювання суспільних відносин у межах галузі забезпечують і звичайні закони та інші нормативно-правові акти.

Президент Чеської Республіки приймає рішення у межах його повноважень: призначає суддів Конституційного Суду, голів та його заступників, призначає та відкликає голову та інших членів уряду, підписує закони, укладає та ратифікує міжнародні договори, призначає суддів, оголошує амністію, є головнокомандувачем тощо [3, с. 509–510]. Деякі його рішення мають законодавчий характер. Органи виконавчої влади на виконання своїх повноважень приймають підзаконні акти: постанови уряду, центральних органів державного управління та округів і муніципальних общин. Відповідно до статті 78 Конституції Чеської Республіки уряд вправі видавати постанови на виконання закону та в його межах, які підписуються головою та відповідним членом уряду [3, с. 512].

А згідно з п. 3 ст. 79 Конституції Чеської Республіки міністерства, інші адміністративні установи та органи територіального самоврядування можуть на підставі і в межах закону видавати правові акти (*právní předpisy*), якщо вони уповноважені на це законом [4].

У кожній галузі права складається своя ієрархія джерел права, окрім Конституції, Хартії та конституційних законів. Так, наприклад, у податковому праві Чеської Республіки це податкові закони, розпорядження уряду Чеської Республіки, положення Міністерства фінансів Чеської Республіки, акти органів територіального самоврядування (общин, областей) чи відповідні їх акти в межах здійснення ними завдань державної адміністрації. До основних податкових законів відносять Закон “Про адміністрацію податків та зборів”; Закон “Про територіальні фінансові управління”; Закон “Про митну адміністрацію Чеської Республіки” тощо [6].

Важливою складовою системи джерел права Чеської Республіки є і міжнародні договори. Так, ст. 10 Конституції Чеської Республіки передбачає, що ратифіковані та оприлюднені міжнародні договори про права людини та основні свободи, зобов’язання, в яких прийняла на себе Чеська Республіка, є безпосередньо діючими та мають переваги щодо внутрішнього законодавства [3, с. 501; 4].

Міжнародні договори, на укладення яких потрібна згода Парламенту, ратифікуються в порядку, встановленому для прийняття законів. Більш жорсткі

процедури застосовуються до міжнародних договорів, які визначають членство Чеської Республіки в Європейському Союзі.

До складу системи джерел права Чеської Республіки входять і колективні договори (угоди між працедавцями та працівниками). Як правило, такий договір застосовується у трудовому праві, має нормативний характер і охоплює сферу “недержавного” регулювання. Значущість таких договорів все більше зростає.

До системи джерел права Чеської Республіки входять і деякі рішення Конституційного Суду Чеської Республіки. Стаття 99 Конституції Чеської Республіки передбачає, що рішення Конституційного Суду, яке оприлюднено в установленому законом порядку, має бути виконаним і є обов’язковим для всіх органів та громадян [3, с. 515].

Після входження Чеської Республіки до Європейського Союзу її система джерел права була розширена за рахунок джерел права Європейського Союзу: Лісабонського договору, міжнародних договорів Європейського Союзу, а також регламентів директив, рішень та рекомендацій відповідних інституцій цієї міжнародної організації, а також прецедентних рішень Суду Європейського Союзу (Суду справедливості). Важливе значення для розвитку системи джерел права мають і принципи права Європейського Союзу, зокрема верховенства права, прямої дії права Європейського Союзу та ін.

Складовою частиною системи джерел права Чеської Республіки є і Хартія Європейського Союзу з прав людини, хоча ще під час підписання Лісабонської угоди до деяких її положень виникали застереження. Зокрема мова йшла про Декрети Бенеша, які з 1946 року мали силу законів (це стосувалося виселення судето-німецького населення з Чехословаччини і можливого виникнення позовів від них щодо інших суб’єктів власності на сучасному етапі). І хоча Лісабонська угода була підписана за умови внесення цих застережень до протоколу, проте Європарламент у травні 2013 року рекомендував Європейській Раді: “Не вносити цю поправку до протоколу”. Таким чином, стверджувалася позиція, що такі правові ситуації в Європейському Союзі не можуть виникати.

Важливу роль у розвитку системи джерел права Чеської Республіки відіграють і принципи права, які не мають офіційного визнання і власної зовнішньої форми виразу. Вони, як правило, фіксуються у нормативно-правових актах, нормативно-правових договорах, а також судових правових прецедентах. Вони дозволяють подолати правові прогалини, здійснити інтерпретацію нормативно-правових приписів, сприяють правотворчій діяльності (на їх основі здійснюється уподібнення способів регулювання суспільних відносин, розвиток правового регулювання в цілому).

Як і правовий звичай, принципи права можуть застосовуватися лише за умови, якщо можливість їх використання передбачено у нормативно-правовому акті. Так, Комерційний кодекс Чеської Республіки містить положення про можливість розв’язання спору не лише на підставі законодавчих актів, а й торгівельних звичаїв чи практики, які відповідають принципам, на яких будується Комерційний кодекс.

Як принципи права, так і правові звичаї можуть бути основою для прийняття судового рішення. Не визнається офіційним джерелом права Чеської Республіки і правова доктрина. Як правило, ті чи інші доктринальні положення використовуються як спосіб інтерпретації (офіційного тлумачення), який зазвичай використовується у правозастосовчій практиці.

Загальнотеоретичний аналіз сучасної системи джерел права Чеської Республіки дозволяє в основному ідентифікувати її з континентальним правом: переважне використання таких джерел права, як нормативно-правові акти; наявність їх ієрархії (Конституція, закони, підзаконні акти); наявність значної кількості кодексів, що регулюють суспільні відносини у межах основних галузей права; поділ системи права на галузі публічного та приватного права тощо. У той же час цій системі притаманні і деякі тенденції: збільшення питомої ваги міжнародних договорів, розширення національної системи джерел права за рахунок джерел права Європейського Союзу, зростання значущості судових правових прецедентів (рішення Конституційного Суду

Чеської Республіки) та визначеність правового регулювання загальноцивілізаційними принципами права. А ці питання, в свою чергу, потребують подальшого наукового аналізу.

Список використаних джерел

1. Луць, Л. А. Загальна теорія держави та права [Текст] : навч.-метод. посіб. [за кредитно-модульною системою] / Л. А. Луць. — К. : Атіка, 2008. — 412 с.
2. Правовые системы стран мира. Энциклопедический справочник [Текст] / отв. ред. А. Я. Сухарев. — [2-е изд., изм. и доп.] — М. : НОРМА (Издательская группа НОРМА — ИНФРА-М), 2001. — 840 с.
3. Конституции государств Европы [Текст] : в 3 т. / под общ. ред. и со вступ. ст. Л. А. Окунькова. — М. : НОРМА, 2001. — Т. 3. — 792 с.
4. Конституция Чешской Республік : Закон № 1/1993 Coll [Электронный ресурс] Czech Legislation. — URL : <http://www.czechlegislation.com/ru/1-1993-sb>.
5. Koudelka, Z. K právní povaze Listiny základních práv a svobod [Text] / Zdeněk Koudelka, Vojtěch Šimíček // Právník. — 1996. — č. 3 — S. 175–182.
6. Mrkývka, P. Finanční právo a finanční správa [Text] / P. Mrkývka. — Brno : Masarykova univerzita, 2004. — Т. 1. — 404 s.

*Рекомендовано до друку кафедрою теорії та філософії права
Львівського національного університету імені Івана Франка
(протокол № 10 від 10 березня 2014 року)*

Надійшла до редакції 04.07.2014

Клабан В. В. Система источников права Чешской Республики: современное состояние и тенденции развития

Осуществляется общетеоретическая характеристика современной системы источников права Чешской Республики. Анализируется основные источники права Чешской Республики: нормативно-правовые акты, нормативно-правовые договоры, решения Конституционного Суда, источники права Европейского Союза. Определяется место других источников права в современной национальной системе. Выделяются отраслевые, иерархические и исходные структурные срезы. Рассматриваются идентификационные признаки системы источников права Чешской Республики и континентального права, анализируются факторы влияния на нее, в частности европейских правовых стандартов, выясняются основные тенденции ее развития. Акцентируется внимание на таких тенденциях развития современной системы источников права Чешской Республики, как уподобление правового регулирования под влиянием европейских правовых стандартов, увеличение количества международных договоров, рост значимости судебных прецедентов, в частности, таких, как решение Конституционного Суда Чешской Республики, определенность правового регулирования общецивилизационными принципами.

Ключевые слова: *правотворчество, источники права, система источников права, Чешская Республика.*

Klaban, V. V. System of Sources of Law of the Czech Republic: Current State and Tendencies of Development

The article analyses general theoretical description of the modern system of sources of law of the Czech Republic. The author focuses on the main sources of law of the Czech Republic that is normative acts, legal agreements, decisions of the Constitutional Court, sources of European Union law. It has been determined the place of other sources of law in modern national system and found branch, hierarchical and source structure sections. The article also considers and analyses the identification characteristics of the sources of law of the Czech Republic and continental law, the factors that influenced it, including European legal standards, and detects the main tendencies of its development. In addition, attention is focused on the following tendencies in the modern system of sources of law of the Czech Republic as assimilation of legal regulation under the influence of European legal standard, increase in the number of international agreements, increase of the significance of judicial precedents, including decisions of the Constitutional Court of the Czech Republic, and determination of legal regulation to the global civilized principles.

Keywords: law-making, sources of law, the system of sources of law, Czech Republic.

